

РОЗДІЛ 5

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 338

Гудзь Ю. Ф.

Національний університет харчових технологій

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

У статті висвітлено сучасний стан розвитку зернового виробництва в усіх категоріях господарств Волинської області. Проаналізовано склад і структуру витрат, понесених сільськогосподарськими підприємствами. Визначено обсяги і структуру реалізації зерна в області за різними каналами збуту. Розглянуто цінову політику та можливості вирішення проблем нестабільного ціноутворення і зростання дохідності галузі.

Ключові слова: зернове виробництво, урожайність, рентабельність, ціноутворення, валовий збір, продовольча безпека.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації світових ринків продовольства підвищення ефективності функціонування галузі зернового виробництва є запорукою розв'язання продовольчої безпеки не лише на державному, але й на світовому рівні. Сприятливі ґрунтово-кліматичні умови України, вагомі інноваційні розробки в галузях селекції, насінництва та новітні технології вирощування зернових культур, високий попит на зернову продукцію на внутрішньому та світовому ринках дають підстави збільшити виробництво зерна в державі у 2015-2017 рр. до 71-80 млн. тонн [7].

Особливістю сучасних умов діяльності вітчизняних виробників зерна є орієнтація на глобальні тенденції функціонування продовольчого ринку, а також необхідність адаптації до реалій внутрішнього ринку. З огляду на це, непересічного значення набуває оцінка сучасного стану та перспектив виробництва зерна як узагальнюючого виду продукції при визначенні рівня оцінки продовольчого забезпечення окремих регіонів, оскільки нестача зерна веде до породження критичної межі щодо виникнення голоду населення, нестачі харчових продуктів, і як наслідок – соціальної напруги в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню існуючого стану розвитку однієї з пріоритетних галузей аграрного сектору присвячено достатньо наукових праць. Серед них відомі праці належать А. П. Білітюку [1], В. І. Бойку [2], О. В. Захарчуку [3], М. Й. Маліку [4], О. Г. Шпикуляку [10], В.Я. Месель-Веселяку [5] та ін. Які в своїх публікаціях багато уваги приділяють висвітленню

тенденцій зміни кон'юнктури на зовнішньому та внутрішньому ринку зерна, аналізу ефективності та пошуку шляхів удосконалення його виробництва. Ними розроблені стратегічні аспекти розвитку зернового виробництва в Україні, підвищення його економічної ефективності за рахунок раціонального використання земельних, матеріально-технічних і трудових ресурсів, удосконалення системи ціноутворення, функціонування ринку зерна.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У той же час ряд проблем залишаються малодослідженими та вимагають подальшого наукового обґрунтування і практичного вирішення. Зокрема, це питання підвищення економічної ефективності виробництва зерна на рівні регіонів та аналізу динамічних тенденцій виробництва і реалізації зерна.

Мета статті полягає у визначенні показників, що характеризують особливості зернового виробництва та забезпечують продовольчу безпеку досліджуваного регіону.

Виклад основного матеріалу. Виробництво зерна традиційно посідає одне з пріоритетних місць серед основних галузей сільського господарства Волинської області, що зумовлюється наявністю сприятливих ґрунтово-кліматичних умов для його розвитку, багатотисячолетнім досвідом волинян у вирощуванні сталих урожаїв зернових культур, винятковим значенням зерна та його різнобічним використанням. В Північно-західному регіоні України (Волинська, Рівненська та Житомирська області) всіма категоріями господарств у 2011 р. зернові вирощували на площі понад 800 тис. га (табл. 1).

Таблиця 1

**Основні показники виробництва зерна в Північно-західному регіоні України
(всі категорії господарств)**

Область/ регіон	Площа, з якої зібрано врожай, тис. га		Урожайність, ц/га		Валовий збір, тис. тонн	
	2000 р.	2011 р.	2000 р.	2011 р.	2000 р.	2011 р.
Україна	12586,8	15321,3	19,4	37,0	24459,0	56746,8
Північно-західний регіон, в т.ч.:	876,5	878,3	19,6	34,7	1719,2	3045,6
Волинська	259,0	251,9	19,4	29,7	503,1	747,9
Рівненська	234,6	242,7	21,1	32,6	494,7	790,5
Житомирська	382,9	383,7	18,8	39,3	721,4	1507,2
Питома вага регіону, %	7,1	5,7	x	X	7,0	5,4

Джерело: розраховано автором за даними Державного комітету статистики України

Під впливом глибоких соціально-економічних і політичних змін у розвитку продуктивних сил в сільському господарстві Волині, як і Україні в цілому, відбувається генезис зернового господарства як основної, життєво визначальної галузі. Аналіз свідчить, що у 1940 р. загальна площа зернових культур у Волинській області складала 517,1 тис. га, що становило 75,8% загальної посівної площі.

З початком економічних реформ в сільському господарстві області відбулося скорочення посівних площ і валового збору зернових і зернобобових великими сільгосп підприємствами. Зокрема, простежується тенденція зміни питомої ваги посівів цієї культури у напрямку різкого скорочення виробничих площ в сільськогосподарських підприємствах та їх концентрація в особистих селянських і фермерських господарствах. Частка господарств населення у виробництві зерна по Волинській області зростає з 34,5% у 2000 р. до 58,2% у 2011 р. У 2011 р. сільськогосподарські товаровиробники Волині усіх категорій зібрали значний за обсягами врожай – 747,9 тис. тонн. У 2012 році отримали близько 870 тис. тонн зернових, що стало найвищим показником валового збору за останні 10 років (рисунок 1).

Зростання валового збору зернових культур у 2011 році пов'язане із збільшенням посівних площ – на 11,3 тис. га, порівняно з 2010 р. та високою врожайністю – 29,7 ц/га. Позитивним явищем є те, що врожайність зернових культур в області постійно зростає (табл. 2), (рисунок 2).

У структурі використання орних земель Волині на площі, зайняті під зерновими культурами, припадає 52,4%, що свідчить про чітко виражений галузевий характер розвитку сільськогосподарського виробництва. За даними про посівні площі у 2012 р. найбільша питома вага в зерновій групі припадає на озимі зернові – 59,1% (160,7 тис. га), ярі зернові та зернобобові займають відповідно 40,9% (111,3 га).

Щороку зростають посівні площі, зайняті під олійними культурами – ріпаком, соєю, соняшни-

ком: у 2012 р. посівна площа озимого та ярого ріпаку склала 17,5 тис. га, що на 12,5 тис. га більше, ніж у 2000 р.; площа сої складає 18,6 тис. га – до 2005 р. цю олійну культуру в області взагалі не вирощували. За останні 10 років площа олійних культур зросла на 25,8 тис. га, або більш як у 6 раз. Важливим показником розвитку зернового виробництва є урожайність сільськогосподарських культур, у якому відображається вплив сукупності природнокліматичних, організаційно-економічних і техніко-технологічних чинників. За період 1990-2000 рр. в аграрному секторі економіки області спостерігались деструктивні явища, спричинені диспаритетом цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, посилювалась економічна криза, що призвело до руйнування матеріально-технічної бази, істотно знизилася ефективність зернового виробництва, скоротилось валове виробництво зерна, зменшилась урожайність зернових культур [4]. За період трансформаційних перетворень в аграрному секторі Волині у 2000-2012 рр. виробництво зерна стабілізувалось, щороку сільськогосподарські товаровиробники нараховують валові збори, зростає урожайність, яка у 2012 р. склала 32,2 ц/га, що на 10,3 ц/га вище рівня 2000 р. (табл. 3)

Ринкова трансформація аграрного сектора економіки Волині зумовила значні зміни у формуванні ринку зерна, а саме: відбулися структурні зрушення товарообігу за сегментами ринку. За досліджуваний період (2000-2011 рр.) обсяги реалізації зернових і зернобобових зросли на 41,3% і склали у 2011 р. 220,0 тис. т, що на 64,3 тис. т більше, ніж у 2000 р. За період 2000-2011 рр. зменшились з 35,7% до 10,0% обсяги продукції, які були реалізовані на ринку.

За еколого-агрохімічною оцінкою, якість ґрунтів області в середньому оцінюється у 42 бали, що може забезпечити урожайність зернових лише на рівні 17,2 ц/га, тому обов'язковим є внесення науково обґрунтованих доз мінеральних добрив: для виконання Програми «Зерно Волині» на 2011-

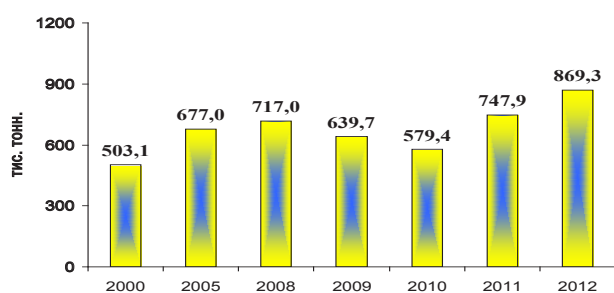

Рис. 1. Динаміка виробництва зернових в усіх категоріях господарств Волинської області

Джерело: Побудовано за даними Головного управління статистики у Волинській області

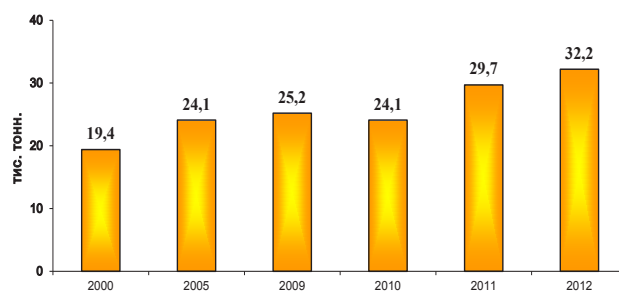

Рис. 2. Динаміка урожайності зернових в усіх категоріях господарств Волинської області

Джерело: Побудовано за даними Головного управління статистики у Волинській області

Таблиця 2

Сучасний стан розвитку зернового виробництва в усіх категоріях господарств Волинської області

Показники	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. до 2000р., +,-
Посівна площа, тис. га	271,8	283,8	258,2	242,1	255,5	-16,3
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	259,0	280,9	253,7	240,6	251,9	-7,1
Питома вага зернових у структурі посівних площ, %	47,3	54,3	53,4	50,7	51,3	+4,0
Урожайність, ц/га	19,4	24,1	25,2	24,1	29,7	+10,3
Валовий збір, тис. т	503,1	677,0	639,7	579,4	747,9	+244,8
Виробництво зерна на 1 особу, кг	472	649	617	559	721	+249
Питома вага господарств населення у виробництві, %	34,5	48,3	53,0	56,4	58,2	+23,7

Джерело: Розраховано автором за даними Головного управління статистики у Волинській області

Таблиця 3

Основні показники виробництва зернових та олійних культур у Волинській області

Показники	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. до 2000 р., +,-
<i>Площа, з якої зібрано врожай, тис. га</i>						
Зернові та зернобобові, всього, в т. ч.:	259,0	280,9	240,6	251,9	269,8	+10,8
- пшениця	127,4	145,7	126,7	129,0	131,5	+4,1
- ячмінь	39,9	31,5	32,8	31,5	34,4	-5,5
Ріпак	4,0	3,1	15,9	17,2	17,4	+17
Соя	0,0	0,2	8,3	12,0	18,3	+18,3
<i>Урожайність, ц/га</i>						
Зернові та зернобобові, всього, в т. ч.:	19,4	24,1	24,1	29,7	32,2	+12,8
- пшениця	23,0	28,0	26,0	32,3	33,6	+10,6
- ячмінь	20,8	26,7	22,0	25,7	30,0	+9,2
Ріпак	7,9	19,3	23,7	23,4	28,1	+20,2
Соя	0,0	14,1	20,5	19,6	20,7	+6,6*
<i>Валовий збір, тис. т</i>						
Зернові та зернобобові, всього, в т. ч.:	503,1	677,0	579,4	747,9	869,3	+366,2
- пшениця	293,0	407,5	329,6	416,4	441,3	+148,3
- ячмінь	83,1	84,0	72,3	80,7	103,1	+20,0
Ріпак	3,2	5,9	37,6	40,3	145,8	+142,6
Соя	0,0	0,3	17,0	23,5	37,7	+37,7

Джерело: Розраховано за даними Головного управління статистики у Волинській області

Таблиця 4

Обсяги і структура реалізації зерна у Волинській області за різними каналами збуту

Канал реалізації	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. до 2000 р., +,-
Переробним підприємствам, тис. т	15,1	68,4	40,2	21,8	22,0	+6,9
у %	9,7	32,3	15,6	12,3	10,0	+0,3
На ринку, тис. т	55,6	21,6	25,6	19,7	22,0	-33,6
у %	35,7	10,2	9,9	11,2	10,0	-25,7
Населенню, тис. т	38,8	17,1	4,7	4,0	4,4	-34,4
у %	24,9	8,0	1,8	2,3	2,0	-22,9
За іншими напрямами, тис. т	46,2	105,2	186,9	131,0	171,6	+125,4
у %	29,7	49,5	72,7	74,2	78,0	+48,3
Всього, тис. т	155,7	212,3	257,4	176,5	220,0	+64,3

Джерело: Розраховано автором за даними Головного управління статистики у Волинській області

2015 рр. необхідно 302,4 тис. тонн в діючій речовині мінеральних добрив, в т.ч. азотних – 117,9 тис. тонн, фосфорних – 80,6 тис. тонн, калійних – 103,8 тис. тонн, відповідно водорозчинних добрив – 12,7 тис. тонн [6].

Аналіз складу і структури витрат, понесених сільськогосподарськими підприємствами Волинської області у 2011 р. на виробництво зернових і зернобобових, свідчить, що найбільшу вагу у структурі собівартості займають прямі матеріальні витрати (насіння, засоби захисту, мінеральні добрива, паливо і мастильні матеріали, електроенергія та ін.) – в середньому 65-70%.

Найбільшу питому вагу у структурі каналів збуту продукції у 2011 р. має продаж за іншими каналами – 78,0%, як правило посередникам та іншим комерційним структурам, які в місцях виробництва зерна часто закупають її за низькими цінами або на умовах бартеру (табл. 4).

Крім того, у 2011 р. 27,2 тис. тонн зерна було видано пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнові паї (частки) – це на 10,0 тис. тонн більше, ніж у 2000 р.

Стабільним попитом у споживачів користується озима та яра пшениця, ячмінь та кукурудза на

зерно. За 2000-2011 р. обсяги реалізованого зерна пшениці зросли на 12,5 тис. тонн, ячменю – на 1,1 тис. тонн, а кукурудзи – на 70,2 тис. тонн.

Нині цінова політика на ринку зерна у Волинській області, як і в Україні в цілому, формується посередниками, оскільки виробники не мають ефективного доступу до організованих каналів збуту, а держава – ефективною політики регулювання (рис. 3).

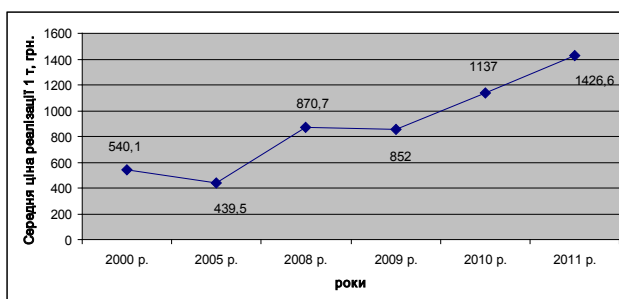

Рис. 3. Середня ціна реалізації зерна у Волинській області, грн./т

Джерело: Побудовано за даними Головного управління статистики у Волинській області

Наведені дані підтверджують значний диспаритет цін, що сформував стійкий базис нееквівалентності міжгалузевого обміну. І хоча від реалізації зернових сільськогосподарські підприємства Волинської області одержують левову частку прибутків, проблема нееквівалентності обміну залишається головною. Крім того, актуальними на ринку зерна нині для всіх його учасників, а особливо для аграріїв – безпосередніх виробників, є скачкоподібність цін, прибутків, рівня рентабельності (рис. 4).

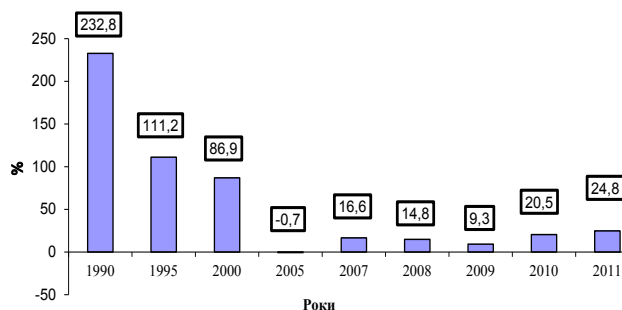

Рис. 4. Рівень рентабельності зерна у Волинській області, %

Джерело: Побудовано за даними Головного управління статистики у Волинській області

У 1990 р. сільськогосподарські товаровиробники досягли рекордного рівня рентабельності виробництва зерна – 232,8%. Протягом останніх 5 років (2007-2011 рр.) вирощування зернових і олійних культур в області є досить прибутковим: у 2011 р. рівень рентабельності виробництва озимого та ярого ріпаку становив 49,3 %, сої – 27,7%.

Допомогою у вирішенні проблем нестабільного ціноутворення і зростання дохідності галузі можуть стати форвардні закупівлі зерна Аграрним фондом для потреб державного інтервенційного фонду у визначений час та на визначених умовах в майбутньому з фіксацією цін такого придбання під час укладання форвардного біржового контракту. Ціна на зерно в такому випадку є фіксованою і сформованою виключно за ринковим принципом виходячи з попиту, пропозиції та рентабельності виробництва. У 2012 р. ціна пшениці м'якої 2 класу склала 1909,0 грн./тонну, 3 класу – 1800,0 грн./тонну 4 класу – 1729,0 грн./тонну. Жито I класу інтервенційний фонд (Аграрний фонд) закупляв по 1725,0 грн., II класу – 1643,0 грн., III класу – 1565,0 грн. за тону. Спотові закупівлі відбуваються за цінами рівноваги в межах коридору, затверджених Міністерством аграрної політики, мінімальних та максимальних інтервенційних цін. Аграрним фондом у 2012 році було закуплено 22,5 тис. тонн продовольчого зерна. Зараз в області зберігається 50,8 тис. тонн зерна Аграрного фонду. Вперше восени 2012 року проводяться форвардні закупівлі зерна у сільськогосподарських товаровиробників області з урожаю наступного року. Укладено контракти на реалізацію 27,8 тис. тонн продовольчого зерна на суму 49,1 млн. грн. Підприємства отримали 50 відсотків авансу, що склало 24,5 млн. гривень. Згідно з наказом Міністерства аграрної політики та про-

довольства України від 15.05.2012 року № 264, для потреб хлібопекарських підприємств області передбачено майже 2 тис. тонн борошна Аграрного фонду щомісячно в тому числі 1611 тонн пшеничного та 378 тонн житнього. Борошно відпускається за такими цінами: борошно вищого ґатунку – 2896 грн/т; першого ґатунку – 2711 грн/т; житнє – 2381 грн/т.

Укладання форвардних контрактів з Аграрним фондом це зручний і вигідний для аграріїв механізм, який дає змогу отримати фінансову підтримку на ключових стадіях вирощування врожаю. Слід зазначити, що Волинська область єдина в Україні проводить закупівлю зерна на умовах форварду в рамках Програми створення регіонального страхового запасу продовольчого зерна на 2010-2011 та наступні маркетингові періоди. На конкурсних умовах визначені оператори із форвардних закупівель зерна до регіонального страхового запасу продовольчого зерна. Причому передоплату проводять за тими ж цінами, що й Аграрний фонд, а остаточний розрахунок здійснюється за цінами фіксіну (фактичними цінами, які складуться у момент передачі зерна) [6]. Відповідно до Програми створення регіонального страхового запасу продовольчого зерна у Волинській області, за участю коштів обласного бюджету, на умовах форварду було закуплено 3,0 тисячі тонн продовольчого зерна, в тому числі 1,4 тис. тонн пшениці та 1,6 тис. тонн жита [7].

Висновки і пропозиції. За період трансформаційних перетворень в аграрному секторі Волині у 2000-2012 рр. виробництво зерна стабілізувалося, щороку сільськогосподарські товаровиробники нарощують валові збори, зростає урожайність, яка у 2012 р. склала 29,7 ц/га, що на 10,3 ц/га вище рівня 2000 р. На перспективу (2015 р.) в області планують довести площі зернових культур до 263,7 тис. га. Доведено, що волинське зерно є одним із тих товарів, що приносять прибутки на внутрішньому ринку і можуть бути конкурентоспроможними на зовнішньому.

Перспективи розвитку зернового виробництва на Волині пов'язуються із удосконаленням структури посівів зернових культур на основі врахування ґрунтово-кліматичних умов регіону, економічної доцільності вирощування й поліпшення фінансово-кредитного забезпечення галузі. Стратегічним напрямком покращення ситуації на зерновому ринку Волинської області є посилення взаємодії усіх його учасників, зокрема сільськогосподарських товаровиробників і зернопереробних підприємств. Це дасть можливість суттєво збільшити обсяги виробництва і реалізації продукції, забезпечити стабільність грошових надходжень, дохідність галузі та продовольчу безпеку регіону.

Отже, в сучасних умовах зміна пріоритетів вирощування зернових та олійних культур на Волині повинна здійснюватися на основі обов'язкового дотримання виробниками основних вимог землеробства, а також комплексного забезпечення потреб економіки регіону в продукції зернових та олійних, виробництва високоякісної та конкурентоспроможної продукції, рентабельного ведення галузі тощо.

Список літератури:

1. Білітюк А.П. Зерно як фактор продовольчої безпеки АПК Волині / А.П. Білітюк, Л.А. Пилипюк // Актуальні проблеми розвитку регіональних АПК : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 26-27 трав. 2011 р. / відп. ред. Т.В. Божидарнік. – Луцьк : РВВ Луцьк. нац. техн. у-ту, 2011. – С. 90-92.

2. Бойко В. І. Зерно і ринок : монографія / В. І. Бойко – К. : ННЦ ІАЕ. – 2007. – 312 с.
3. Захарчук О. В. Ринок зерна: проблеми і сподівання / О. В. Захарчук, В. С. Шовкалюк // Економіка АПК. – 2003. – № 3. – С. 19.
4. Малік М. Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми : монографія / М. Й. Малік, О. А. Нужна. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 270 с.
5. Месель-Веселяк В. Я. Прогноз урожайності валових зборів сільськогосподарських культур в Україні на 2011 рік / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 26-33.
6. Програма «Зерно України – 2015». – К. : ДІА, 2011. – 48 с.
7. Програма з виробництва зернових та олійних культур у Волинській області в орієнтованих обсягах на 2011-2015 рр. – Луцьк, 2011. – 13 с.
8. Сільське господарство Волині : стат. збірник / за ред. В.Ю. Науменка.– Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2011.– 319 с.
9. Статистичний щорічник Волинь – 2010 / за ред. М.І. Мотиль. – Луцьк : Головне управління статистики у Волинській області, 2011. – 570 с.
10. Шпикуляк О. Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку : монографія / Шпикуляк О. Г. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 259 с.

Гудзь Ю. Ф.

Национальный университет пищевых технологий

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРОИЗВОДСТВА ЗЕРНА В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕГИОНА

Резюме

В статье освещено современное состояние развития зернового производства во всех категориях хозяйств Волынской области. Проанализированы состав и структура расходов, понесенных сельскохозяйственными предприятиями. Определены объемы и структура реализации зерна в области по разным каналам сбыта. Рассмотрены ценовая политика и возможности решения проблем нестабильного ценообразования и роста доходности отрасли.

Ключевые слова: зерновое производство, урожайность, рентабельность, ценообразование, валовой сбор, продовольственная безопасность.

Gudz Y. F.

National University of Food Technologies

EFFICIENCY OF GRAIN PRODUCTION IN THE CONTEXT OF ENSURING FOOD SECURITY IN THE REGION

Summary

The article highlights the current state of development of grain production in all categories of Volyn region. There was analyzed the composition and structure of the costs incurred by agricultural enterprises. It was defined the amount and pattern of the grain in the field for different channels. We considered pricing and the possibility of solving the problems of unstable pricing and profitability growth of industry.

Key words: grain production, productivity, profitability, pricing, gross yield, food safety.

УДК 338.242

Гуменюк А. М.

Чернівецький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ МЕХАНІЗМІВ АКТИВІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

У статті обґрунтовано необхідність, визначені перешкоди та запропоновані організаційно-економічні механізми активізації державно-приватного партнерства на периферійних, депресивних територіях західних регіонів України.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, приватний сектор, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, організаційно-економічні механізми, депресивні та периферійні території.

Постановка проблеми. Розбудова економіки України супроводжувалася руйнуванням структури існуючих виробничих зв'язків та порушенням замкнутого циклу виробництва, що спричинило просторову диференціацію за рівнем якості функціонування регіональних економічних підсистем і виникнення депресивних районів, малих міст

та сільських поселень. Як зазначає А. Гуменюк, в існуючих умовах органи влади не спроможні подолати трансформаційну кризу, структурні диспропорції без залучення фінансових та організаційно-інформаційних ресурсів [1, с. 40]. Ефективним механізмом взаємодії держави і приватного бізнесу, інструментом соціально-економічного